

De Nederlandse agrarische sector in internationaal verband – editie 2021

Gerben Jukema¹, Pascal Ramaekers² en Petra Berkhout¹ (red.)

G.D. Jukema, P. Ramaekers en P. Berkhout (Red.), 2021. *De Nederlandse agrarische sector in internationaal verband – editie 2021*. Wageningen/Heerlen/Den Haag, Wageningen Economic Research en Centraal Bureau voor de Statistiek, Rapport 2021-001. 126 blz.; 45 fig.; 38 tab.; 117 ref.

Dit onderzoek is uitgevoerd door Wageningen Economic Research¹ en het Centraal Bureau voor de Statistiek² met subsidie van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, in het kader van het Beleidsondersteunend/ onderzoeksthema 'Grüne Woche' (BO-43-014.01-032).

Dit rapport beschrijft de ontwikkeling van de Nederlandse handel in landbouwproducten in 2020. Wageningen Economic Research en CBS maken in deze gezamenlijke uitgave de eerste ramingen van de landbouwhandelscijfers voor 2020 bekend en voorzien deze van duiding. Het gaat zowel om de landbouwgoederen als de landbouwgerelateerde goederen. Daarnaast gaat het rapport in op hoeveel Nederland verdient aan de landbouwhandel. Er zijn drie katernen die dieper ingaan op speciale onderwerpen. Voor deze editie zijn dat de gevolgen van Brexit voor de Nederlandse landbouwhandel, een analyse van de agrologistiek en de regionale functie van Nederland in de EU.

In this joint publication, Wageningen Economic Research and CBS present and explain the first estimates of agricultural trade figures for 2020. These concern both agricultural goods and agriculture-related goods. In addition, the report discusses how much the Netherlands earns from agricultural trade. Three topics are discussed in more detail. For this edition these are the consequences of Brexit for Dutch agricultural trade, an analysis of agricultural logistics and the regional function of the Netherlands in the EU.

Dit rapport is gratis te downloaden op <https://doi.org/10.18174/538688> of op www.wur.nl/economic-research (onder Wageningen Economic Research publicaties).

© 2021 Wageningen Economic Research

Postbus 29703, 2502 LS Den Haag, T 070 335 83 30, E communications.ssg@wur.nl, www.wur.nl/economic-research. Wageningen Economic Research is onderdeel van Wageningen University & Research.

Dit werk valt onder een Creative Commons Naamsvermelding-Niet Commercieel 4.0 Internationaal-licentie.

© Wageningen Economic Research, onderdeel van Stichting Wageningen Research, 2021

De gebruiker mag het werk kopiëren, verspreiden en doorgeven en afgeleide werken maken. Materiaal van derden waarvan in het werk gebruik is gemaakt en waarop intellectuele eigendomsrechten berusten, mogen niet zonder voorafgaande toestemming van derden gebruikt worden. De gebruiker dient bij het werk de door de maker of de licentiegever aangegeven naam te vermelden, maar niet zodanig dat de indruk gewekt wordt dat zij daarmee instemmen met het werk van de gebruiker of het gebruik van het werk. De gebruiker mag het werk niet voor commerciële doeleinden gebruiken.

Wageningen Economic Research aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Wageningen Economic Research is ISO 9001:2015 gecertificeerd.

Wageningen Economic Research Rapport 2021-001 | Projectcode 2282500352

Foto's: Shutterstock

5

De handel uitgesplitst naar handelsgroepen

Dit hoofdstuk beschrijft de ontwikkelingen van de export en import van Nederland in 2020 aan de hand van de 24 landbouwgoederenhoofdstukken en de groep overige landbouwgoederen. Deze laatste groep bestaat uit individuele producten die uit andere hoofdstukken van de handelsstatistieken komen, maar wel tot de landbouw worden gerekend. De landbouwgoederenhoofdstukken, veelal gegroepeerd naar productgroep, zijn hieronder gerangschikt naar afnemend aandeel in de exportwaarde, uitgezonderd de overige landbouwgoederen die niet in de eerste 24 hoofdstukken vallen. Deze worden als laatste beschreven. De landbouwgerelateerde goederen zoals kasmaterialen en landbouwmachines komen in het volgende hoofdstuk aan bod.

Met een aandeel van bijna 10% in de landbouwexportwaarde was sierteelt het meest uitgevoerde exportproduct in 2020. Vlees, zuivel en eieren, groenten en fruit zijn ook productgroepen die veel werden geëxporteerd. De top vijf is goed voor 43% van de totale landbouwexport. Bij de import had net als vorig jaar fruit het hoogste aandeel, gevolgd door natuurlijke oliën en vetten, oliehoudende zaden en vruchten, dranken en cacao. Samen zijn deze productgroepen goed voor 40% van de totale import van landbouwgoederen.

5.1 Stijging export en import van sierteeltproducten

Bij sierteeltproducten gaat het om bloembollen, boomkwekerijproducten, snijbloemen en (kamer) planten. De export van sierteeltproducten nam in 2020 met ongeveer een half procent toe tot 9,5 miljard euro (tabel 5.1). Van de export ging 29% naar Duitsland, 12% naar het VK en 9% naar Frankrijk. De exportwaarde naar Duitsland en het VK steeg met respectievelijk 5% en 2%. Van de totale waarde aan geëxporteerde sierteeltproducten was 89% van Nederlandse makelij.

¹ <https://www.nieuweoogst.nl/nieuws/2020/09/25/afrikaanse-roos-vindt-weer-weg-naar-veiling>

In een 'normaal' jaar worden sierteeltproducten, vooral snijbloemen, vooral ingevoerd uit Kenia. In 2020 daalde de import uit Kenia echter met 7% en zakte Kenia naar plek twee in de top vijf. Dit is toe te schrijven aan de beperkingen in het vliegverkeer (en daarmee vrachtruimte) en de daardoor gestegen kosten van vervoer, evenals aan restricties van de aangevoerde hoeveelheden op de Nederlandse bloemenveilingen. Ethiopië, het vierde importland, had minder last van minder luchtvracht door steun van de regering aan de luchtvaart in dit land.¹ De import uit dit land groeide dan ook.

Tabel 5.1 Nederlandse handel in sierteeltproducten (GN-06)

	2020 (raming)	mutatie t.o.v. 2019 in %
Totale exportwaarde (mld. euro)	9,5	0,3
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	89%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	10,0%	
Totale importwaarde (mld. euro)	2,3	5,3
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	3,4%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	2.766	5
Verenigd Koninkrijk	1.142	2
Frankrijk	895	-8
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Duitsland	343	4
Kenia	330	-7
België	325	21

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

Nederland importeert uit Duitsland en België ook veel sierteelproducten. Deze stroom bestaat vooral uit snijbloemen die via de Belgische en Duitse luchthavens uit andere delen van de wereld ingevlogen worden. Vervolgens worden deze naar Nederlandse veilingen getransporteerd om daar verkocht te worden. Daarnaast worden er in de buurlanden ook veel perkgoed en boomkwekerijproducten gekweekt. Door toegenomen vraag in Nederland werd meer geïmporteerd uit de buurlanden. Het thuiswerken en het goede voorjaar zorgden voor deze sterk aangetrokken vraag. In dit speciale coronajaar heeft de beschikbaarheid van luchtvracht, het al dan niet open zijn van grenzen en van verkooppunten waar de producten verkocht werden, invloed gehad op de handelsstromen. Afhankelijk van de beschikbaarheid van vrachtruimte, tarieven, beschikbare slots, kiest men voor luchthavens als Schiphol, Frankfurt, Luik of Brussel om de producten naar de Europese tussenhandel te vervoeren. Vooral de import vanuit België profiteerde.² De export naar Frankrijk daalde met 8%. De strenge maatregelen in Frankrijk, bloemisterijen moesten lange tijd gesloten blijven en er mochten geen bloemen meer verkocht worden in de supermarkten, zijn hier de oorzaak van.

5.2 Vlees: volop beweging in export en -import

Nederland exporteerde in 2020 voor 8,7 miljard euro aan vlees en eetbare slachtbijproducten, bijna 3% minder dan in 2019 (tabel 5.2). De import nam met 7% af, vooral uit Duitsland en België kwam minder vlees ons land binnen. Voor de vleesindustrie was het een bewogen jaar. Door corona-uitbraken moesten meerdere keren slachterijen in zowel Nederland, Duitsland en Denemarken tijdelijk stil worden gelegd. De sluiting van restaurants in belangrijke afzetgebieden leidde tot een sterke vraaguitval naar bepaalde types vlees, zoals kalfsvlees. Door de uitbraak van Afrikaanse varkenspest in China in 2019 en omliggende landen, is evenals in 2019 ook in 2020 de exportwaarde naar die landen sterk gestegen. Ondanks deze sterke waardegroei, loopt dit jaar de exportgroei elke maand een beetje terug. Ook is er sterke prijsdruk omdat Duits varkensvlees vanaf september 2020 niet naar China mag vanwege varkenspest bij wilde zwijnen in Duitsland. Het Duitse varkensvlees komt hierdoor ook op de Europese markt. Over de ontwikkelingen in het varkensvlees wordt in hoofdstuk 9 uitgeweid. De

² <https://www.tijd.be/ondernemen/luchtvaart/corona-geeft-luikse-luchthaven-vleugels/10222944.html>

exportwaarde van kippenvlees is dit jaar ook lager, het sluiten van de restaurants en het out-of-home-segment (zoals bedrijfs- en schoolkantines, catering) raakt ook deze branche behoorlijk. Met name de afzet naar de Engelse markt, waar men veel (grill)kippen en filets afneemt uit Nederland, is slecht. Omdat Pools kippenvlees China niet in mag vanwege vogelgriep, komt er ook veel kippenvlees op de Europese markt.³ Dit zit de export, met name de Nederlandse export naar het VK in de weg. Per saldo leidde dit tot een lagere exportwaarde van ruim 3%.

Van al het vlees ging 20% naar Duitsland en 12% naar het VK, 2% minder dan in 2019. Het aandeel van de export naar China steeg sterk, van 8% naar 11% in 2020.

Tabel 5.2 Nederlandse handel in vlees (GN-02)

	2020 (raming)	mutatie t.o.v. 2019 in %
Totale exportwaarde (mld. euro)	8,7	-2,6
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	88%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	9,1%	
Totale importwaarde (mld. euro)	3,6	-7,1
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	5,4%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	1.737	-4
Verenigd Koninkrijk	1.084	-13
China	993	42
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Duitsland	955	-3
België	442	-8
Polen	357	8

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

Nederland importeerde in 2020 voor 3,6 miljard euro aan vlees, een daling van 7% ten opzichte van 2019. Vooral uit buurlanden België en Duitsland werd minder, in volumetermen, ingevoerd. Uit Polen werd meer volume maar

³ <https://www.pluimveeweb.nl/artikel/238584-vogelgriep-en-afrikaanse-varkenspest-raken-nederlandse-vleeskuikensector-niet-zoals-we-graag-zouden-zien/>

goedkoper vlees geïmporteerd. Deze drie landen waren goed voor 48% van de totale waarde aan vleesimport in Nederland. Uit andere belangrijke maar ver weg gelegen landen als Brazilië (kip en gezout vlees) en Nieuw-Zeeland (schapenvlees) was de geïmporteerde hoeveelheid en handelsprijs lager. Ook de importwaarde uit het VK (-23%) was lager. Er kwam met name minder volume lam- en rundvlees naar Nederland.

5.3 Dalende export en import van zuivel en eieren

In 2020 bedroeg de export van zuivel en eieren 8,3 miljard euro. Dit is 3,6% lager dan in 2019 (tabel 5.3). De exportwaarde van kaas en eieren nam beperkt toe (beide ongeveer 1%), die van boter en andere melkproducten daalde (7,5%). De (beperkte) importwaarde van eieren steeg met 9% terwijl die van de meer omvangrijke kaasimport met ongeveer 8% daalde. De import van andere melkproducten bleef nagenoeg gelijk aan 2019.

Duitsland is en blijft, met 80% van de ei-export, de belangrijkste bestemming voor eieren en ei-producten. De export naar Duitsland bleef op peil in 2020 door een toename van de verkoop in supermarkten, bij een afname van de verkoop van ei-producten voor de foodservice.

De belangrijkste drie landen waar Nederland kaas naar exporteert lieten een wisselende ontwikkeling zien, de veranderingen waren echter beperkt. Naar Duitsland en Frankrijk steeg de export 4%, naar België nam deze 3% af. De import daalde, vooral door een lagere import vanuit Duitsland (-6%) en België (-1%). Bij de overige melkproducten zoals melk, room en melkpoeder daalde de export sterk naar België (-31%) en Frankrijk (-10%). Deels kwam dit door de sluiting van restaurants, waar veel room wordt gebruikt. Maar vermoedelijk ligt hier een bedrijfsbeslissing aan ten grondslag die er voor zorgt dat grensoverschrijdingen voor dit zuiveltype kleiner werden. Ook de exportwaarde van boter nam af door lage prijzen die al langer aanhouden. Per saldo daalt de export en import voor deze groep met enkele procenten.

Tabel 5.3 Nederlandse handel in zuivel en eieren (GN-04)

	2020 (raming)	mutatie t.o.v. 2019 in %
Totale exportwaarde (mld. euro)	8,3	-3,6
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	81%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	8,7%	
Totale importwaarde (mld. euro)	4,1	-1,7
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	6,1%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	2.526	1
België	1.092	-20
Frankrijk	805	-4
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Duitsland	1.562	1
België	845	-2
Frankrijk	391	13

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

5.4 Aardappelen en groente-import en export omlaag

De waarde van de export van kas- en vollegrondsgroenten, aardappelen en uien bedroeg 7,1 miljard euro in 2020, bijna 3% lager dan in 2019 (tabel 5.4). Ook de import daalde met nagenoeg hetzelfde percentage. Tomaten, paprika's en komkommers zijn de belangrijkste exportgroenten. Daarnaast zitten in deze handelsgroep ook aardappelen en uien. De exportwaarde van tomaten nam af door lagere prijzen. Dit werd mede veroorzaakt door een hogere productie in heel Europa en de afgenomen vraag door het sluiten van de horeca en foodservice. Ook de consumptieaardappelen hadden daar last van. Er werd veel minder friet gegeten en daardoor daalden de prijzen sterk; het geëxporteerde volume nam af waardoor de ingevroren voorraden toenamen. Daarnaast heeft de druk op de aardappelprijzen invloed gehad op de hoeveelheid geëxporteerde pootaardappelen, met name naar België, omdat naar verwachting het aardappelareaal zal dalen. Van paprika's nam de exportwaarde toe, vooral door betere prijsvorming ondanks de daling van de export naar verre bestemmingen zoals de Verenigde Staten. Voor uien verloopt zowel het einde van het verkoopseizoen 2019/2020 goed en ook het nieuwe

seizoen 2020/2021 blijkt goed van start te zijn gegaan. De afzet van uien is minder gericht op de horeca en daardoor minder gevoelig gebleken voor de coronacrisis. Wel had deze sector even last van de maar weinig beschikbare zeecontainers ten tijde van de coronacrisis in China.

Ook bij de export van groenten is Nederland met name gefocust op de buurlanden. In 2020 gaat ongeveer 57% naar Duitsland, het VK en België. Met Frankrijk meegerekend gaat dit percentage over de 60 heen.

In tegenstelling tot het fruit komt het grootste deel van de geïmporteerde groenten uit Europa. De importwaarde van groenten bedroeg 2,5 miljard euro in 2020, een daling van 2,7% ten opzichte van 2019. Spanje blijft het belangrijkste herkomstland (25%). Andere belangrijke herkomstlanden zijn België (18%), Duitsland (14%) en Frankrijk (7%).

Uit Spanje komen vooral groenten die door seizoenverschillen of klimatologische omstandigheden niet in Noord-Europa geteeld kunnen worden of dan minder ruim voorradig zijn.

Tabel 5.4 Nederlandse handel in groente (GN-07)

	2020 (raming)	mutatie t.o.v. 2019 in %
Totale exportwaarde (mld. euro)	7,1	-2,6
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	82%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	7,4%	
Totale importwaarde (mld. euro)	2,5	-2,7
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	3,8%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	2.467	5
Verenigd Koninkrijk	869	0
België	722	-16
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Spanje	630	-1
België	442	-5
Duitsland	365	-3

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

5.5 Sterke toename van fruitexport

Avocado's, druiven, bananen, (blauwe) bessen, mango's en peren zijn de belangrijkste exportproducten bij de groep fruit. De waarde van de Nederlandse export van fruit bedroeg 7 miljard euro in 2020, een toename van 11,5% ten opzichte van 2019 (tabel 5.5). Het merendeel van de export betreft wederuitvoer. De export groeide enkele procenten meer dan de import (10%). De totale importwaarde van fruit maakt inmiddels ook 11% uit van de totale import van landbouwgoederen in Nederland. Duidelijk is dat Nederland zijn distributiefunctie naar de rest van Europa ook in tijden van corona heeft kunnen handhaven of zelfs uitbreiden. Meer over de draaischijffunctie is te lezen in hoofdstuk 9 van deze uitgave.

Door deze positie is Nederland ook in staat om Nederlandse productie in een betere marktpositie te brengen bij klanten door het breed samengestelde productenpakket dat hierdoor beschikbaar is.

Tabel 5.5 Nederlandse handel in fruit (GN-08)

	2020 (raming)	mutatie t.o.v. 2019 in %
Totale exportwaarde (mld. euro)	7,0	11,5
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	21%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	7,3%	
Totale importwaarde (mld. euro)	7,4	10,3
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	11,0%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	2.557	10
België	619	11
Frankrijk	614	20
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Zuid-Afrika	870	30
Peru	804	30
Spanje	628	1

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

De importgroei komt vooral voort uit een verdere groei van de import van avocado's, sinaasappels, citrusfruit, kiwi's, peren en blauwe bessen. Er waren ook producten waarvan minder is ingevoerd, zoals ananas en pistache noten. Met name uit Peru kwamen veel meer avocado's, net als vorig jaar. Voor de Peruviaanse avocado's is Nederland ook de belangrijkste bestemming.⁴ Overigens komen uit Peru ook veel (blauwe) bessen en mango's. De stijging van de import van sinaasappels, citrusfruit en druiven is vooral toe te schrijven aan de handel met Zuid-Afrika.

Nederland zet dit fruit voornamelijk af in de omringende landen. In 2020 werd 54% van de export van fruit in Duitsland, Frankrijk en België afgezet. Met het VK erbij stijgt dit percentage naar 60%. In 2020 steeg de export naar deze vier landen sterk, naar Duitsland vooral door de toename van de appel- en perenexport, naar Frankrijk door de sterke groei van de export van avocado's. De export naar België ging omhoog door toedoen van onder ander hogere aantallen avocado's en duurdere en meer sinaasappelen en aardbeien. Naar het VK steeg de exportwaarde van vooral (blauwe) bessen.

5.6 Groei export en import van dranken

De exportwaarde van dranken was met 5,9 miljard euro in 2020 ruim 2% hoger dan in 2019 (tabel 5.6). De belangrijkste exportproducten zijn bier, mineraalwater, sterke dranken en andere niet-alcoholische dranken. Ook ethylalcohol (al dan niet) gedenatureerd, vloeistoffen die ook bruikbaar zijn voor ontsmettings- en reinigingsmiddelen, vallen onder deze handelsgroep.

De export van deze laatste goederen steeg vooral richting Griekenland, Duitsland en Tsjechië door prijseffecten. De export van mineraalwaters al dan niet met toegevoegde suikers steeg naar de Verenigde Staten terwijl die naar het VK daalde. De bierexport steeg naar de Verenigde Staten en onder andere China en Paraguay en daalde naar Zuid-Afrika, waar geruime tijd een verbod op het kopen van alcohol gold. De wijnexport steeg naar Noorwegen en het Verenigd Koninkrijk, maar nam af naar Japan. Sterke drank werd vooral meer verkocht aan Noorwegen, terwijl de export hiervan naar Duitsland, Spanje en het VK inzakte. Naar Duitsland exporteerde Nederland vooral meer ethyl-

alcohol en bier. Per saldo steeg de export naar dit land met 20%. Ook de VS kende een sterke groei. Het VK was in 2020 een krimpmarkt (-2%).

In 2020 bedroeg de waarde van de import van dranken 4,5 miljard euro, 7,5% hoger dan in 2019. Bij de import zijn de belangrijkste herkomstlanden België (17%), Duitsland (17%) en Frankrijk (14%). De verschillen ten opzichte van vorig jaar waren voor België en Duitsland niet zo groot. Uit Frankrijk steeg de importwaarde van wijn en champagne.

Tabel 5.6 Nederlandse handel in dranken (GN-22)

	2020 (raming)	mutatie t.o.v. 2019 in %
Totale exportwaarde (mld. euro)	5,9	2,4
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	72%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	6,1%	
Totale importwaarde (mld. euro)	4,5	7,5
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	6,7%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Verenigde Staten	886	14
Duitsland	692	20
Verenigd Koninkrijk	647	-2
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
België	781	-3
Duitsland	773	1
Frankrijk	644	5

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

⁴ <https://www.agf.nl/article/9270921/peru-avocado-export-bereikte-ruim-634-miljoen-euro-van-januari-tot-september/>

5.7 Meer export van bereidingen van graan, meel en melk

Onder bereidingen van graan, meel en melk valt een diverse groep producten, zoals allerlei voedingsbereidingen voor baby's en jonge kinderen, koekjes, pizza's en pastaproducten. In 2020 bedroeg de totale exportwaarde circa 5,3 miljard euro, een toename van bijna 3% ten opzichte van 2019 (tabel 5.7). De import daalde met 6% tot 2,4 miljard euro.

Bij de export van deze groep is één product dominant en dat is babymelkpoeder. In 2019 bedroeg de exportwaarde 2,2 miljard euro, bijna 75% werd geëxporteerd naar China en Hong Kong.

De totale export naar China steeg, mede door dit product, met 17%. Daarmee groeide het Chinese exportaandeel naar 29%. De export van babymelkpoeder naar het onrustige Hong Kong nam sterk af. Bedrijven zoals Friesland Campina hebben problemen ondervonden door grenssluitingen tussen beide landen.⁵

De andere helft van het productenpakket, bestaande uit koekjes, pasta etc., liet een gevarieerd beeld zien. De exportwaarde naar Duitsland (onder andere zoete koekjes en pasta) nam toe, naar België was de export wat lager.

De bereidingsproducten van graan, meel en melk hadden in 2020 een importwaarde van 2,4 miljard euro, een daling van 6% ten opzichte van 2019. De belangrijkste herkomstlanden in de import waren Duitsland, België, en Frankrijk, samen goed voor 54% van de import. De daling van 6% kwam met name door minder import uit Polen en Denemarken (babyvoeding), Spanje (diverse bakkerswaren) en Singapore.

⁵ <https://www.frieslandcampina.com/nl/news/frieslandcampina-versnelt-transformatie/>

Tabel 5.7 Nederlandse handel in bereidingen van graan, meel en melk (GN-19)

	2020 (raming)	mutatie t.o.v. 2019 in %
Totale exportwaarde (mld. euro)	5,3	2,8
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	85%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	5,5%	
Totale importwaarde (mld. euro)	2,4	-6,0
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	3,6%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
China	1.537	17
Duitsland	640	5
België	463	-2
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Duitsland	589	1
België	582	-1
Frankrijk	162	-2

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

5.8 Exporttoename van resten van de voedselindustrie, veevoer

De goederengroep 'resten uit de voedselindustrie en veevoer' is een diverse groep producten en bevat onder meer sojaschroot, zonnebloemzaadschroot, honden- en kattenvoer, premixes voor veevoer en palmpitschilfers. De exportwaarde van deze groep producten steeg in 2020 met bijna 6% ten opzichte van 2019 (tabel 5.8). Duitsland, België en Frankrijk waren de belangrijkste exportbestemmingen, samen goed voor een aandeel van 55% in de totale export van deze groep. Het VK meegerekend, exportland nummer 4, komt dit percentage boven de 60 uit. De export naar Duitsland nam af door een lager exportvolume van perskoeken. Naar België steeg de export van perskoeken juist door een hoger volume. De export naar Frankrijk steeg door meer reststromen uit maiszetmeelfabrieken.

In 2020 bedroeg de importwaarde van resten uit de voedselindustrie en veevoer 3 miljard euro, een kleine daling ten opzichte van 2019. Van deze productgroep kwam ongeveer 20% uit zowel Brazilië als Duitsland (onder andere perskoeken uit kool-en rapzaad). De import vanuit Brazilië daalde, net als vorig jaar, wat vooral te wijten is aan een lagere importvolume van perskoeken.

Tabel 5.8 Nederlandse handel in resten van de voedselindustrie, veevoer (GN-23)

	2020 (raming)	mutatie t.o.v. 2019 in %
Totale exportwaarde (mld. euro)	5,0	5,7
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	70%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	5,2%	
Totale importwaarde (mld. euro)	3,0	-0,6
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	4,5%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	1.293	-4
België	1.041	8
Frankrijk	421	4
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Duitsland	633	4
Brazilië	588	-14
België	435	5

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november – december 2020 door WUR en CBS.

5.9 Export van bereidingen van groente en fruit gedaald

Onder bereidingen van groenten en fruit wordt een diverse groep producten verstaan, zoals allerlei aardappelproducten, fruitsappen, bereidingen van champignons, zuurkool en een typisch Nederlands product als pindakaas.

In 2020 bedroeg de exportwaarde van bereidingen van groenten en fruit 4,9 miljard euro, een daling van 5,4% ten opzichte van 2019 (tabel 5.9). De

EU is de belangrijkste afzetmarkt. De top 3 is samen met België, exportland nummer 4, goed voor meer dan 60% van de exportwaarde.

De export naar het VK is fors afgenomen, vooral door de sterke daling van de export van bevroren aardappels dat een typisch food service product is. Ook de export naar Duitsland en Frankrijk nam om dezelfde reden af. De export van sinaasappelsap naar beide landen ging eveneens sterk omlaag. Dit had een direct verband met de lagere import van deze sapsoort uit Brazilië. De invoer van sinaasappelsap is goed voor 40% van de totale invoer in Nederland van deze groep. De dalende import vanuit België is hier deels aan toe te schrijven. De daling van de import uit België is ook het gevolg van een lagere importwaarde van bevroren aardappelproducten. De import uit Spanje en Italië, 4e en 5e leverancier van bereide groente en fruit aan Nederland, steeg door onder andere de toename van gepelde tomaten. Per saldo was er een beperkte daling van de totale importwaarde in 2020 namelijk 2,2%.

Tabel 5.9 Nederlandse handel in bereidingen van groenten en fruit (GN-20)

	2020 (raming)	mutatie t.o.v. 2019 in %
Totale exportwaarde (mld. euro)	4,9	-5,4
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	70%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	5,2%	
Totale importwaarde (mld. euro)	2,7	-2,2
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	4,1%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	1.343	-2
Frankrijk	646	-4
Verenigd Koninkrijk	558	-20
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Brazilië	402	-6
België	400	-15
Duitsland	392	-1

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

5.10 Toename van overige voeding in export en import

De goederengroep 'overige voeding' is zeer divers. Het gaat onder andere om soepen, sauzen, ijsjes en samengestelde voedselbereidingen. De export van overige voedingsproducten steeg in 2020 tot 4,9 miljard euro, een stijging van 4,7% ten opzichte van 2019 (tabel 5.10). Van de export ging 18% naar Duitsland, 12% naar het VK en 9% naar België. Frankrijk is goed voor 6% van de exportafzet. De exportgroei naar Duitsland is toe te schrijven aan een breed pakket producten voor menselijke consumptie, waaronder koffie-extracten, soepen en sauzen, ijs en sojasaus. Van de totale waarde aan geëxporteerde overige voeding is ongeveer 72% van Nederlandse makelij.

De import van overige voedingsproducten bedroeg 2,7 miljard euro in 2020, 5,9% meer dan in 2019. De belangrijkste drie herkomstlanden waren Duitsland (21%), België (16%) en de VS (12%). Vooral de import uit de VS steeg.

Tabel 5.10 Nederlandse handel in overige voeding (GN-21)

	2020 (raming)	mutatie t.o.v. 2019 in %
Totale exportwaarde (mld. euro)	4,9	4,7
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	72%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	5,1%	
Totale importwaarde (mld. euro)	2,7	5,9
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	4,0%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	857	12
Verenigd Koninkrijk	574	-1
België	454	0
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Duitsland	553	1
België	421	0
Verenigde Staten	324	21

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

⁶ De voorwaarden uit de Renewable Energy Directive (RED) en de implementatie door lidstaten maken dat het loont om dierlijke en plantaardige producten te scheiden. Daarmee is de import van mengsels die de classificatie yellow grease mogen dragen feitelijk gestopt.

5.11 Corona van sterke invloed op import en export van oliën en vetten

De export van oliën en vetten is in 2020 bijna 7% hoger dan een jaar eerder (tabel 5.11). De import groeide met 28%. De oliën- en vettenindustrie is toeleverancier aan vele andere sectoren, zoals de diervoederindustrie, biodieselsector, oleochemie en levensmiddelenbranche. Belangrijke producten zijn onder andere palmolie, yellow grease en margarine.

De stijging van de exportwaarde van 7% kwam vooral door prijsstijgingen bij plantaardige oliën en dierlijke vetten in 2020. Het exportvolume stijgt naar verwachting minimaal. De exportdaling van het volume van 'yellow grease' werd gecompenseerd door een toename van het exportvolume van zonnebloemolie. De Engelse term 'yellow grease' staat voor een mengsel van gebruikte gerecyclede bakolie (de zogenaamde Used Cooking Oils, UCO) en dierlijk vet. De term 'yellow grease' wordt in de handelstatistieken nog wel, maar in de sector niet meer gebruikt⁶. Tegenwoordig loont het om de dierlijk- en plantaardige producten namelijk te scheiden. Zowel plantaardige als dierlijke producten mogen gebruikt worden voor het maken van biodiesel, een groeiemarkt. In Nederland wordt 60% van de biobrandstoffen gemaakt van gebruikt frituurvet⁷. Ook het opstarten van een biodieselfabriek eind 2019 kan een reden zijn voor een iets lager exportvolume en een stijgende import van dit 'yellow grease/UCO'.

Nederland is een belangrijke invoerhaven voor UCO en biodiesel. Nederland heeft een omvangrijke biodieselinindustrie die gebruik maakt van afvalstoffen en residuen. Ook wederuitvoer en doorvoer van grondstoffen en eindproducten naar andere lidstaten is belangrijk.

⁷ <https://issuu.com/epoa/docs/mvo-magazine-nr3-2020-def?fr=sMWI0Mjk3MDIzMA>

Tabel 5.11 Nederlandse handel in natuurlijke vetten en oliën (GN-15)

	2020 (raming)	mutatie t.o.v. 2019 in %
Totale exportwaarde (mld. euro)	4,5	6,9
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	59%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	4,7%	
Totale importwaarde (mld. euro)	6,2	28,1
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	9,2%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	1.387	20
België	864	3
Verenigd Koninkrijk	387	-7
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Duitsland	897	19
Maleisië	857	82
Indonesië	661	20

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

Duitsland (31%) en België (19%) hebben het grootste aandeel in de export, gevolgd door het VK (9%) en Frankrijk (7%). De toename van 20% naar Duitsland springt in het oog. Dit is vooral het gevolg van de gestegen exportwaarde van zonnebloemzaad (met name door toename van het volume) en palmolie (met name door prijseffecten), maar ook van sojaolie (volume-effect) en andere dierlijke oliën en vetten. Naar België nam tevens de export van zonnebloemolie (volume-effect) toe. De export naar het VK daalde vanwege een lagere exportwaarde (volume-effect) van 'yellow grease / UCO's'.

Van het totaal aan geëxporteerde vetten en oliën is 59% van Nederlandse makelij.

De import van natuurlijke oliën en vetten was met 6,2 miljard euro in 2020 veel hoger dan een jaar eerder. De toename had verschillende oorzaken. Zo steeg de importprijs van palmolie en nam vooral het importvolume van yellow grease/UCO en andere dierlijke en plantaardige vetten, zonnebloem- en raapzaadolie toe.

Kijkend naar de belangrijkste herkomstlanden in 2020 valt de import uit Maleisië op. Uit dit land werd meer palmolie tegen een hogere prijs (in diverse bewerkingsvormen) ingevoerd, mede vanwege het wegvallen van de exportbelasting op palmolie. Ook de importwaarde van yellow grease/UCO en andere dierlijke- en plantaardige vetten uit dit land steeg. De toename van het volume palmolie uit Maleisië en Indonesië compenseert de daling uit andere herkomstlanden, zoals Colombia, Guatemala en Papoea-Nieuw-Guinea (onder andere als gevolg van lagere productie).

Uit Duitsland importeerde Nederland meer raapzaadolie (ook wel koolzaadolie genoemd), yellow grease/UCO en palmolie. Bij het produceren van raapzaadolie komt meel vrij (onder andere gebruikt in veevoer). Verder is raapzaadolie een bestanddeel van plantaardige margarine en sauzen, en biobrandstof. Meer informatie over biobrandstoffen is [hier](#) te vinden. Palmolie kan ook worden gebruikt voor frituurolie en bij de productie van koekjes, sauzen en margarine. Ook kan het als ingrediënt dienen voor biobrandstof, in Nederland gebeurt dit echter niet.

Oliën en vetten zijn onderling substitueerbaar. Afhankelijk van het eindproduct in food of oleochemie wordt vaak een mengsel van verschillende oliën en vetten gebruikt voor de meest geschikte vetzuursamenstelling.

De importaandelen van de top 3 landen ontlopen elkaar niet veel en liggen rond de 14% per land.

5.12 Exportwaarde cacao daalt, importwaarde neemt toe

Nederland exporteerde in 2020 voor 4,4 miljard euro aan cacao en bereidingen van cacao-producten. Dit is een krappe 6% lager dan in 2019 (tabel 5.12). Van de exportwaarde gaat 25% naar Duitsland en 13% naar België. Met het VK en Frankrijk en (respectievelijk 9% en 10%) samen is dit afgerond 56% van de totale export. De sterke volumedaling van de export van met name cacao-bonnen naar Duitsland (en Oostenrijk) zorgde voor een sterke daling van de exportwaarde. Mogelijk heeft de lagere export te maken het feit dat chocolade een luxe artikel is. Bij stijgende prijzen en economisch slechtere tijden leidt dit tot minder vraag. Volgens de ABN-Amro droeg de sluiting van

hotels en restaurants en de sluiting van de taxfree shops ook bij aan de dalende consumptie van chocolade.⁸

Van de geëxporteerde cacao en bereidingen van cacaoproducten is 64% van Nederlandse makelij. Deze producten hebben een bewerking ondergaan in de Nederlandse cacaooverwerkende industrie, die vooral is gevestigd in de Zaanstreek en vervolgens verwerkt in onder andere fabrieken in Veghel.

De importwaarde van cacao en cacaobereidingen was met 4,2 miljard euro in 2020 1% hoger dan in 2019. Het grootste deel van de import komt uit Ivoorkust (34%). Daarnaast komt de import via België (11%), Duitsland (8%), Frankrijk en het VK vanuit cacaoproducerende landen. De uitbetaalde prijzen af-boerderij van cacao stegen⁹ in belangrijke grondstoflanden. Voor het net gestarte oogstseizoen '20/'21 is er door de overheden van Ivoorkust en Ghana afgesproken dat boven op de, in ieder geval, minimumprijs een premie van 400 dollar per ton betaald moet worden voor de inkoop van cacao bonen. Meer lezen over de cacaosector kunt u [hier](#).

Tabel 5.12 Nederlandse handel in cacao en- bereidingen (GN-18)

	2020 (raming)	mutatie t.o.v. 2019 in %
Totale exportwaarde (mld. euro)	4,4	-5,9
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	64%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	4,6%	
Totale importwaarde (mld. euro)	4,2	1,0
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	6,3%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	1.080	-15
België	553	-3
Verenigd Koninkrijk	418	14
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Ivoorkust	1.437	13
België	484	3
Duitsland	351	-4

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

⁸ <https://insights.abnamro.nl/2020/10/hunkering-naar-chocolade/>

5.13 Sterke stijging van import en export van oliehoudende zaden en vruchten

In 2020 bedroeg de exportwaarde van oliehoudende zaden en vruchten 3,8 miljard euro, een stijging van bijna 18% ten opzichte van 2019. Het gaat vooral om producten als groentezaden, kool- en raapzaad en sojabonen, maar omvat een breed scala aan producten zoals zeewier, hob en stro.

De import van deze groep producten nam toe met 18% tot 4,6 miljard euro (tabel 5.13). Van alle uitvoer ging 36% naar Duitsland, ruim 7% naar België en 6% naar Spanje. De stijging van het exportaandeel van Duitsland, werd veroorzaakt door vooral een stijgend volume van kool- en raapzaadexport naar dit land. Ook naar België nam de export sterk toe vanwege zowel iets hogere prijzen als een hoger volume.

Tabel 5.13 Nederlandse handel in oliehoudende zaden en vruchten (GN-12)

	2020 (raming)	mutatie t.o.v. 2019 in %
Totale exportwaarde (mld. euro)	3,8	17,6
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	49%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	4,0%	
Totale importwaarde (mld. euro)	4,6	18,0
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	6,8%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	1.372	40
België	247	39
Spanje	210	3
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Brazilië	869	37
Verenigde Staten	651	-8
Oekraïne	467	24

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

⁹ <https://chocoproef.nl/research/article/bekendmaking-van-de-farmgate-prijs>

Van de totale waarde aan geëxporteerde oliehoudende zaden en vruchten was ongeveer 49% van Nederlandse makelij. Bij de exportwaarde naar Duitsland was dit aandeel slechts 21%. Van oudsher vindt er bij oliehoudende zaden en vruchten veel wederuitvoer plaats.

De importwaarde van dit handelshoofdstuk steeg met ruim 18% naar 4,6 miljard euro in 2020. Dit is ruim 700 miljoen euro meer dan een jaar eerder. De belangrijkste herkomstlanden zijn Brazilië en de VS. Hun importaandeel is respectievelijk 19% en 14%. Uit Brazilië werden, aan het begin van het jaar, veel meer sojabonen geïmporteerd ten nadele van de import uit de VS en Uruguay, waar de oogsten tegenvielen. Maar ook de meer ontspannen relatie tussen de VS en China speelt hier een rol, waardoor de afzet van de VS deels is verschoven naar China. De import uit Oekraïne steeg verder, en Oekraïne is nu het derde importland. Vanuit Oekraïne nam de import van kool- en rapzaad sterk toe. Nederland voerde van deze grondstof ook uit Australië en Canada veel meer in.

5.14 Daling export en import van vis en zeevruchten

De exportwaarde van vis en zeevruchten daalde met 4,8% naar 3 miljard euro. Duitsland en België zijn de grootste exportbestemmingen, met beide een aandeel van 16%. Italië (9%) is veelal de derde in grootte, maar is dit jaar net voorbij gestreefd door Frankrijk (9%) (tabel 5.14). De exportafname naar Italië komt vooral door een daling van de exportwaarde van de filets. Schol en tong, waarvan deze filets worden gemaakt, hadden zowel last van lagere (opgelegde) vangsten als van afnemende vraag door sluiting van de horeca. De toegenomen verkopen in supermarkten compenseerden dit niet. Door de vraaguitval zitten vrieshuizen vrij vol en dat drukt de handelsprijzen. Ook andere exportlanden hadden hier last van. Naar België en Frankrijk gingen minder mosselen. Ook daalde de export naar Nigeria sterk. In hoofdstuk 9 vindt u meer informatie over de draaischijf die Nederland is in de vishandel. Van de totale waarde aan geëxporteerde vis en zeevruchten is 74% van Nederlandse makelij.

De import van vis en zeevruchten bedroeg 2,1 miljard euro in 2020, wat ongeveer 1% lager is dan in 2019. Duitsland had bij de import een aandeel van 12%, gevolgd door België en Denemarken met respectievelijk 10% en 8%. De import uit Duitsland nam met 9% af, vooral als gevolg van lagere import van mosselen. De importdaling vanuit België kwam op het conto van onder andere mosselen, andere schelpdieren en garnalen.

Tabel 5.14 Nederlandse handel in vis en zeevruchten (GN-03)

	2020 (raming)	mutatie t.o.v. 2019 in %
Totale exportwaarde (mld. euro)	3,0	-4,8%
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	72%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	3,1%	
Totale importwaarde (mld. euro)	2,1	-1,1%
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	3,1%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	482	-4
België	479	-2
Frankrijk	261	0
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Duitsland	249	-9
België	205	-6
Denemarken	155	0

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

5.15 Export van levende dieren sterk omlaag

In 2020 bedroeg de export van levende dieren 1,9 miljard euro, 9,5% minder dan in 2019 (tabel 5.15). De belangrijkste exportproducten in deze handelsgroep zijn kippen, varkens, paarden en melkvee.

De exportwaarde werd dit jaar behoorlijk beïnvloed door de daling van de export van levende paarden naar vooral de VS. Vanwege de coronacrisis werd een stop afgekondigd door de NVWA voor niet-essentiële transporten.¹⁰ Pas in

¹⁰ <https://www.horses.nl/algemeen/coronavirus/export-van-paarden-stilgelegd-door-nvwa/>

augustus werd deze stop opgeheven.¹¹ Dichter bij huis daalde de export van levende dieren naar Duitsland en België door problemen bij de slachthuizen, waar geregeld uitbraken waren van met corona besmette personen. Ook speelde de sluiting van een slachthuis in Hasselt mogelijk een rol bij de lagere export naar België.¹² Daarnaast was de uitbraak van varkenspest in Duitsland van invloed. Zo kende 2020 een lagere exportwaarde van levende dieren naar Duitsland van met name levende (fok) varkens. Naar België daalde de exportwaarde van levende runderen sterk. Het aantal runderslachtingen lag in Nederland 8% hoger.¹³

Tabel 5.15 Nederlandse handel in levende dieren (GN-01)

	2020 (raming)	mutatie t.o.v. 2019 in %
Totale exportwaarde (mld. euro)	1,9	-9,5
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	85%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	1,9%	
Totale importwaarde (mld. euro)	1,2	-5,5
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	1,8%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	829	-8
België	287	-12
Verenigde Staten	158	-27
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Duitsland	592	-10
België	368	10
Denemarken	83	7

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

In 2020 bedroeg de importwaarde van levende dieren 1,2 miljard euro, ruim 5% lager dan in 2019. De belangrijkste herkomstlanden van de import zijn Duitsland (50%), België (31%) en Denemarken (7%). De daling van de importwaarde van levende dieren uit Duitsland komt voort uit een brede daling van het aantal ingevoerde kippen, runderen en varkens. De toename uit België volgt uit meer import van levende kippen. De toename van import uit

¹¹ <https://www.nvwa.nl/nieuws-en-media/actuele-onderwerpen/corona/b/aanpassingen-exportcertificering-levende-producten-en-dieren>

¹² <https://vilt.be/nl/nieuws/in-2020-moet-kalverslachterij-weg-uit-hasselt>

Denemarken is het gevolg van de gestegen waarde van de door Nederland geïmporteerde levende varkens en runderen.

5.16 Import bereidingen van vlees en vis groeit harder dan export

De exportwaarde van bereidingsproducten van vlees en vis bedroeg 1,8 miljard euro in 2020, een toename van ruim 6% ten opzichte van 2019 (tabel 5.16). Duitsland en België waren ook in 2020 de belangrijkste exportbestemmingen, met een aandeel van respectievelijk 31% en 20%. Het VK volgt op afstand als derde. De exportwaarde groeide sterk naar Duitsland (15%), met name door een toename van de verwerkte tonijnfilets en worsten. Naar België daalde de exportwaarde vooral door minder uitvoer van bereid kippenvlees.

Tabel 5.16 Nederlandse handel in bereidingen van vlees en vis (GN-16)

	2020 (raming)	mutatie t.o.v. 2019 in %
Totale exportwaarde (mld. euro)	1,8	6,2
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	65%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	1,9%	
Totale importwaarde (mld. euro)	1,7	3,4
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	2,6%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	570	15
België	368	-1
Verenigd Koninkrijk	202	3
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
België	374	17
Duitsland	257	-5
Marokko	142	-14

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

¹³ <https://www.rvo.nl/onderwerpen/internationaal-ondernemen/handel-planten-dieren-producten/marktinformatie/statistieken>

Van de totale waarde aan geëxporteerde bereidingen van vlees en vis was in 2020 circa 65% van Nederlandse makelij. Nederland importeerde in 2020 voor 1,7 miljard euro aan bereidingsproducten van vlees en vis, 3,4% meer dan in 2019. België, Duitsland en Marokko nemen het grootste deel (44%) van de import voor hun rekening. Uit Marokko komen vooral garnalen, maar de verwerking daar kende door de strenge lockdown problemen. Met België was dit jaar meer handel in een breed scala aan bereide vleesproducten waardoor de import toename.

5.17 Export en import van suiker en suikerwerken nemen af

Nederland exporteerde in 2019 voor 1,5 miljard euro aan suiker en suikerwerk. Dit is bijna 2% minder dan in 2019 (tabel 5.17) en nagenoeg gelijk aan de ingeschatte daling van de consumptie van suiker door corona wereldwijd (-2%) en iets lager dan de inschatting in Europa (-2,6%)¹⁴. De belangrijkste exportbestemmingen zijn Duitsland (19%) en België (13%), gevolgd door Frankrijk (9%) en het VK (8%). Naar al deze landen daalde de exportwaarde. Naar Frankrijk nam vooral de export van zuurtjes, witte suiker en gom, en geleiproducten af. De export naar Duitsland daalde vooral door de verminderde afzet van gom en geleiproducten. De exportwaarde naar België nam sterk af door een gedaalde uitvoer van fondant, marsepein, noga en ander cacao-loos suikerwerk. De dalingen werden deels teniet gedaan door een toename van de export naar Italië van witte suiker. De export van suiker en suikerwerk bestond in 2020 voor 79% uit goederen van Nederlandse makelij.

De import in 2020 bedroeg 0,9 miljard euro en was nagenoeg gelijk aan 2019. Van de import komt 29% uit Duitsland, 23% uit België en 10% uit Frankrijk. Vanuit Duitsland kan onder andere minder lactose en melksuikerstroop. De import uit België daalde met 6%, met name door minder invoer van fondant, marsepein, noga en ander cacao-loos suikerwerk, en maltodextrine. Vanuit Frankrijk werd 7% meer geïmporteerd, vooral meer witte- en rietsuiker.

¹⁴ https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/farming/facts-and-figures/markets/overviews/market-observatories/sugar/expert-group_en

Tabel 5.17 Nederlandse handel in suiker en suikerwerk (GN-17)

	2020 (raming)	mutatie t.o.v. 2019 in %
Totale exportwaarde (mld. euro)	1,5	-1,8
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	79%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	1,5%	
Totale importwaarde (mld. euro)	0,9	0,1
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	1,3%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	275	-2
België	196	-7
Frankrijk	135	-11
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Duitsland	259	8
België	209	-6
Frankrijk	94	5

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

5.18 Procentuele stijging export- en importwaarde koffie, thee en specerijen gelijk

De exportwaarde van koffie, thee en specerijen bedroeg 1,2 miljard euro in 2020, een toename van 5,2% in vergelijking met 2019. Dit is gelijk aan de procentuele groei van de import (tabel 5.18). Frankrijk (21%), Duitsland (15%) en België (13%) zijn de belangrijkste exportbestemmingen.

De export naar Frankrijk steeg met 6%, naar Duitsland nam de export met 7% toe en naar België steeg de exportwaarde met 8%. Naar Duitsland was vooral de exportwaarde van gember hoger. Er was dit jaar een beperkt aanbod terwijl de vraag sterk steeg.¹⁵ De export naar Frankrijk en België steeg onder meer door een toename van de export van geroosterde koffie tegen hogere prijzen.

¹⁵ <https://www.agf.nl/article/9263320/overzicht-wereldmarkt-gember/>

Tabel 5.18 Nederlandse handel in koffie, thee en specerijen (GN-09)

	2020 (raming)	mutatie t.o.v. 2019 in %
Totale exportwaarde (mld. euro)	1,2	5,2
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	52%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	1,2%	
Totale importwaarde (mld. euro)	1,5	5,2
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	2,3%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Frankrijk	249	6
Duitsland	176	7
België	147	8
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
België	299	0
Duitsland	260	-4
Frankrijk	205	9

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

De exportwaarde van koffie, thee en specerijen bestond in 2020 voor 54% uit goederen van Nederlandse makelij. Een groot deel van de export betreft dus wederuitvoer.

De top drie importlanden, weliswaar in een andere volgorde, zijn ook de top drie exporterende landen. België (20%), Duitsland (17%) en Frankrijk (13%) hadden het grootste aandeel in de import. De toegenomen importwaarde uit Frankrijk is het gevolg van een toename van de invoer van gebrande koffiebonen. Terwijl de exportwaarde van koffie, al dan niet geroosterd, naar Duitsland juist lager lag.

5.19 Sterke procentuele exportdaling van tabak en tabaksproducten

In 2020 nam evenals voorgaande jaren de exportwaarde van tabak en tabaksproducten af. De exportwaarde kwam op 0,9 miljard euro uit, een daling van 17% (tabel 5.19). Van deze producten ging 29% naar Duitsland, 14% naar het VK en 12% naar België. De exportwaarde steeg alleen naar het VK. Naar Duitsland werden vooral minder sigaretten geëxporteerd. De lagere

stroom goederen naar België is het gevolg van een lagere uitvoer van sigaretten en rooktabak.

Het aandeel van tabak en tabaksproducten in de totale landbouwexport is in 2020 net 1%. Van de geëxporteerde waarde aan tabak en tabaksproducten is 73% van Nederlandse makelij.

Tabel 5.19 Nederlandse handel in tabak en tabaksproducten (GN-24)

	2020 (raming)	mutatie t.o.v. 2019 in %
Totale exportwaarde (mld. euro)	0,9	-17,0
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	73%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	1,0%	
Totale importwaarde (mld. euro)	0,8	-3,7
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	1,2%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	269	-5
Verenigd Koninkrijk	129	8
België	109	-7
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Polen	214	-25
België	126	-5
Duitsland	89	-9

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

In 2020 bedroeg de import van tabak en tabaksproducten 0,8 miljard euro, een daling van bijna 4% ten opzichte van 2019. Het belangrijkste herkomstland is Polen (aandeel van 26%), de import uit Polen nam met 25% af. De import uit België daalde met 5% en vanuit Duitsland kwam 9% minder tabak en tabaksproducten de grens over. De importdaling vanuit Polen is vooral toe te schrijven aan een lager geïmporteerd volume aan sigaretten.

Vanuit de overheid wordt al langer het gebruik van tabaksproducten ontmoedigd.¹⁶ Ook werd dit jaar bekend dat tabaksfabriek Niemeyer gaat sluiten, waardoor een verdere daling van zowel de in- en uitvoer te verwachten is.¹⁷

5.20 Export van meel, mout en zetmeel afgenomen

In 2020 bedroeg de exportwaarde van meel, mout en zetmeelproducten 0,8 miljard euro; dat is een daling van ruim 5% ten opzichte van 2019 (tabel 5.20). Van deze goederen ging 14% naar Duitsland en 13% naar België. Naar beide landen nam de export sterk af. De export naar China, exportland nummer 6, steeg sterk. Het gaat dan vooral om meel, gries, poeder en vlokken, korrels en pellets van aardappelen. De lagere export naar Duitsland werd vooral veroorzaakt door een lagere exportwaarde van tarwezetmeel en mout. De lagere exportwaarde naar België had vooral te maken met een daling van het lagere volume van tarwegluten en ongebrande mout. Mout is een belangrijke grondstof voor het maken van bier. De bierproductie en -consumptie staan onder druk.¹⁸ De exportwaarde van meelindustrieproducten is voor circa 86% van Nederlandse makelij.

In 2020 bedroeg de import van meel, mout en zetmeel 0,8 miljard euro, iets meer dan in 2019 (1,5%). Het grootste deel van de import komt uit Duitsland (38%), België (30%) en Frankrijk (13%). Vanuit Duitsland werd meer aardappelzetmeel geïmporteerd. Zowel een hogere volume als gestegen prijs verhoogde de importwaarde. Vanuit Frankrijk importeerde Nederland meer kilogrammen meel, gries en poeder van aardappelen. Uit België nam zowel het volume als de prijs van de geïmporteerde tarwegluten af.

Tabel 5.20 Nederlandse handel in meel, mout en zetmeel (GN-11)

	2020 (raming)	mutatie t.o.v. 2019 in %
Totale exportwaarde (mld. euro)	0,8	-5,5
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	86%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	0,8%	
Totale importwaarde (mld. euro)	0,8	1,5
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	1,2%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	101	-15
België	83	-16
Verenigd Koninkrijk	66	7
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Duitsland	298	6
België	237	-8
Frankrijk	105	3

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

5.21 Daling import en onveranderde export van overige producten van dierlijke oorsprong

Nederland exporteerde in 2020 voor 0,6 miljard euro aan overige producten van dierlijke oorsprong. Dit is nagenoeg gelijk aan een jaar eerder. (tabel 5.21). Het gaat hier om een diverse groep producten, zoals rundersperma, darmen, blazen, magen, veren, haren en visafval. Van deze producten ging 20% naar Duitsland, 10% naar zowel Frankrijk als China.

Van de waarde aan geëxporteerde goederen is 34% van Nederlandse makelij. Bijna twee derde van de export bestaat dus uit wederuitvoer.

De exporttoename naar Duitsland betreft vooral een toename van 'darmen, blazen en magen'. Naar China werd juist een stuk minder van deze productcategorie uitgevoerd.

¹⁶ <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/roken/documenten/convenanten/2018/11/23/nati-naal-preventieakkoord>

¹⁷ <https://www.rtvnoord.nl/nieuws/766401/Tabaksfabriek-Niemeyer-sluit-na-200-jaar>

¹⁸ <https://www.nederlandsebrouwers.nl/nieuws/actueel/biermarkt-krijgt-flinke-klap-in-oktober/>

In 2020 bedroeg de import van andere producten van dierlijke oorsprong 0,4 miljard euro, een afname van 5,5% ten opzichte van 2019. China is het belangrijkste herkomstland van de import (35%), gevolgd door Duitsland (27%) en België (8%). Vanuit China veranderde de importwaarde door prijsverlaging van 'darmen, blazen en magen'. De daling van de import uit Duitsland kwam door een waardedaling van de restgroep 'producten van dierlijke oorsprong' en pezen en zenen van huiden. De procentuele verandering bij België was een stuk groter. Minder darmen, blazen en magen werden uit dit land ingevoerd.

Tabel 5.21 Nederlandse handel in overige producten van dierlijke oorsprong (GN-05)

	2020 (raming)	mutatie t.o.v. 2019 in %
Totale exportwaarde (mld. euro)	0,6	0,7
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	34%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	0,6%	
Totale importwaarde (mld. euro)	0,4	-5,5
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	0,6%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	116	10
China	57	-32
Frankrijk	56	1
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
China	147	-4
Duitsland	114	-4
België	34	-18

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

5.22 Export- en importwaarden granen neemt af

De exportwaarde van granen bedroeg in 2020 0,6 miljard euro, een daling van ruim 12% ten opzichte van 2019 (tabel 5.22). Vooral de export naar omringende landen Duitsland, België en Frankrijk nam sterk af. De daling naar België was met 2% beperkt. Samen zijn deze drie landen goed voor meer dan

77% van de export. Overigens is Nederland een netto-importeur van deze goederengroep.

De daling van de export richting Duitsland en Frankrijk kwam door een afname van de volumes van (zaai)mais. Ook naar België daalde de exportvolumes van mais, maar ook voor andere granen was de exportwaarde lager. Mogelijk hebben de lagere exporten te maken met de lagere importen. In 2020 was de export van granen voor 39% van Nederlandse makelij.

De importwaarde daalde met ruim 8%, een daling die absoluut gezien veel sterker is dan de exportafname. Frankrijk is met een aandeel van 25% het belangrijkste herkomstland voor de import van granen in Nederland. Het aandeel van Oekraïne is 20%, de afgelopen jaren steeg de import uit dit land sterk. Duitsland volgt met een aandeel van ruim 19%. Uit Frankrijk werd minder tarwe tegen een lagere prijs ingevoerd en uit Oekraïne werd veel minder kilogrammen mais geïmporteerd. Daar tegenover stond een grotere hoeveelheid van gerst en tarwe uit Duitsland. Meer over de handel in granen is te lezen in [hoofdstuk 9](#).

Tabel 5.22 Nederlandse handel in granen (GN-10)

	2020 (raming)	mutatie t.o.v. 2019 in %
Totale exportwaarde (mld. euro)	0,6	-12,2
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	40%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	0,6%	
Totale importwaarde (mld. euro)	2,7	-8,5
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	4,1%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	229	-15
België	150	-2
Frankrijk	47	-22
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Frankrijk	695	-21
Oekraïne	538	-27
Duitsland	510	16

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

5.23 Meer export en import van plantensappen

In 2020 steeg de export van plantensappen met ruim 19%. De exportwaarde van plantensappen is gering met 0,1 miljard euro (tabel 5.23). Onder deze productgroep vallen onder andere zoethout(drop), hopextracten en pectine.

Door de lage absolute waarde zijn de procentuele verschillen groot. De toename van de export naar het VK valt hierdoor op. De exportwaarde werd sterk beïnvloed door een lager volume van plantensappen die tegen sterk hogere exportprijzen werden verhandeld. De exportwaarde naar de VS nam eveneens toe, vooral door toename van plantenslijmen en bindmiddelen uit guarzaden. Guargom kan worden toegepast als emulgator, verdikker en stabilisator in voedingsmiddelen en diervoeding. De exporttoename naar Duitsland was ook toe te schrijven aan een hogere exportwaarde van plantenslijmen en bindmiddelen. Van de totale waarde aan geëxporteerde plantensappen is 63% van Nederlandse makelij.

Tabel 5.23 Nederlandse handel in plantensappen (GN-13)

	2020 (raming)	mutatie t.o.v. 2019 in %
Totale exportwaarde (mil. euro)	108,1	19,2
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	63%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	0,1%	
Totale importwaarde (mil. euro)	163,8	5,2
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	0,2%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	19	22
Verenigde Staten	13	29
Verenigd Koninkrijk	13	242
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Duitsland	30	-1
Frankrijk	19	10
België	15	-15

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

De importwaarde van plantensappen bedroeg in 2020 bijna 0,2 miljard euro en nam met ruim 5% toe ten opzichte van 2019. De belangrijkste herkomstlanden zijn Duitsland (18%), Frankrijk (12%) en de België (9%). De import steeg het sterkste uit Frankrijk door toename van de import van pectine (+10%).

5.24 Sterke groei export bij iets hogere import van vlechtstoffen

De exportwaarde van vlechtstoffen (zoals bamboe en riet) bedroeg in 2020 ruim 48 miljoen euro. Dat is een toename van ruim 43% ten opzichte van 2019. Het aandeel in de totale landbouwexport is beperkt (tabel 5.24). De belangrijkste exportbestemmingen zijn de VS (30%), het VK (19%) en Duitsland (18%). De export naar de VS steeg sterk. Ook de export naar andere landen in de top drie (het VK en Duitsland) kende door deze groep een groei met dubbele cijfers. In 2020 bestond de exportwaarde van vlechtstoffen voor 37% uit producten van Nederlandse makelij.

Tabel 5.24 Nederlandse handel in vlechtstoffen (GN-14)

	2020 (raming)	mutatie t.o.v. 2019 in %
Totale exportwaarde (mil. euro)	48,3	43,1
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	37%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	0,1%	
Totale importwaarde (mil. euro)	76,8	4,4
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	0,1%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Verenigde Staten	14	173
Verenigd Koninkrijk	9	13
Duitsland	9	27
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
India	27	-4
China	24	-3
België	8	21

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

Nederland importeerde voor ruim 76 miljoen euro aan vlechtstoffen. De twee belangrijkste herkomstlanden zijn India (35%) en China (31%). Uit India komen overige plantaardige producten en uit China komt vooral bamboe. De mutaties waren hier niet groot.

5.25 Export en import van overige primaire en secundaire landbouwgoederen stijgen

De exportwaarde van overige primaire en secundaire landbouwproducten bedroeg 4 miljard euro in 2020 (tabel 5.25). Dit is een stijging van ruim 9% ten opzichte van 2019. In deze productgroep zitten onder andere glycerol, rubber, katoen en diverse oliën.

Tabel 5.25 Nederlandse handel in overige primaire en secundaire landbouwgoederen

	2020 (raming)	mutatie t.o.v. 2019 in %
Totale exportwaarde (mld. euro)	4,0	9,5
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	75%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	4,2%	
Totale importwaarde (mld. euro)	4,4	11,6
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	6,6%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	809	8
België	407	4
Verenigd Koninkrijk	356	7
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Duitsland	728	-4
Indonesië	504	18
België	425	0

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS

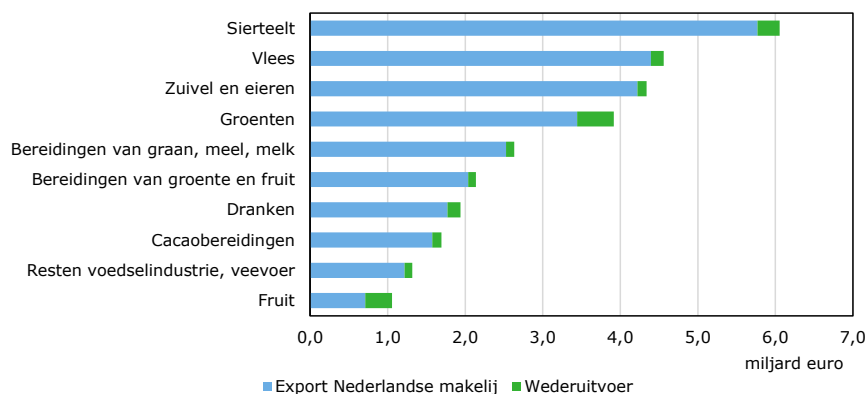
Duitsland is de belangrijkste exportbestemming (20%), gevolgd door België (10%) en het VK (9%). De exportwaarde van deze overige primaire en secundaire landbouwgoederen bestaat voor 75% uit goederen van Nederlandse makelij. Deze diverse groep heeft een aandeel van ruim 4% in de totale land- en tuinbouwexport. Bij de import is gaat het om ruim 6,5%.

De import van deze groep landbouwproducten bedroeg 4,4 miljard euro in 2020, een toename met bijna 12% ten opzichte van 2019. De import kwam in 2020 met name uit Duitsland (17%), Indonesië (11%) en België (10%). De import uit Indonesië steeg onder andere door de toename van vetzuurdistillaat. Dit kan gebruikt worden in bijvoorbeeld coatings, lijmen en kunststoffen.¹⁹

5.26 Grootste groei exportverdiensten bij vleesexport

In hoofdstuk 4 zijn de landbouwexportverdiensten van hoofdstuk 3 uitgesplitst naar landen van bestemming. In dit hoofdstuk worden de verdiensten uitgesplitst naar soorten landbouwgoederen. Daaruit blijkt dat Nederland het meest verdient aan de export van sierteelt (6,1 miljard euro in 2019), waarvan 5,8 miljard door de export van Nederlandse makelij en 0,3 miljard dankzij wederuitvoer (zie figuur 5.1). Na sierteelt volgt de export van vlees (4,6 miljard euro), zuivel en eieren (4,3 miljard) en groenten (3,9 miljard). Bereidingen van graan, meel en melk, zoals babymelkpoeder staat op plek 5 en daarna volgen bereidingen van groente en fruit, dranken, cacao bereidingen, resten voedselindustrie/veevoer en de export van fruit. De fruitexport staat pas op de tiende plek, omdat het grootste deel wederuitvoer van buitenlands fruit betreft, fruit waaraan Nederland relatief weinig verdient.

¹⁹ https://mvo.nl/media/duurzaamheid/biobrandstoffen/mvo_brochure__ldquo_de_waarde_van_plantaardige_en_dierlijke_vetten_en_olien_voor_de_biobased_economy_nieuw.pdf

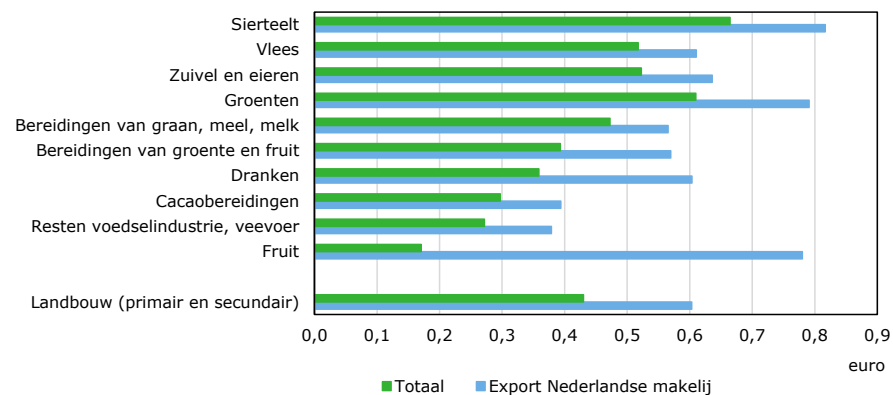

Figuur 5.1 Hoogste verdiensten bij de landbouwexport in 2019

Bron: CBS (waardeketenonderzoek),

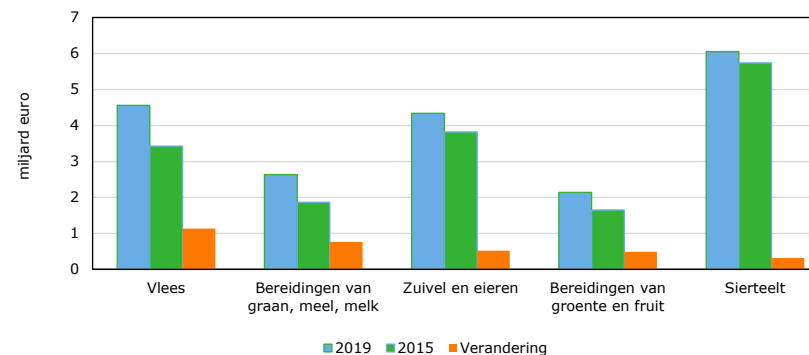
Sierteelt is ook het meest lucratieve agrarische exportproduct indien wordt gerekend met de verdiensten per euro exportwaarde (zie figuur 5.2). Aan een euro sierteeltexport verdient Nederland 66 eurocent. Voor sierteeltexport van Nederlandse makelij is dat zelfs 82 eurocent per euro exportwaarde. Ook aan de export van Nederlandse groente en fruit wordt met respectievelijk 79 en 78 eurocent sterk bovengemiddeld verdiend. De totale fruitexport is veel minder lucratief door de grote invloed van wederuitvoer. De gemiddelde landbouwexport levert 43 eurocent per euro exportwaarde op en dat is 60 eurocent indien wederuitvoer niet wordt meegerekend.

In vergelijking met 2015 zit de grootste groei in de verdiensten aan de landbouwexport niet bij de sierteelt (nu plek 5), maar bij de vleesexport. In 2019 stegen de exportverdiensten met 1,1 miljard euro (zie figuur 5.3). Na vlees volgen de bereidingen van graan, meel en melk (+0,8 miljard), dan gaat het met name om groei van de export van babymelkpoeder naar China. Ook de export van zuivel en eieren en de export van bereidingen van groenten en fruit (beide +0,5 miljard) zijn in toenemende mate rendabel. De export van het belangrijkste exportproduct sierteelt kende een beperkte groei van +0,3 miljard euro.

Figuur 5.2 Nederlandse verdiensten per euro exportwaarde, 2019

Bron: CBS (waardeketenonderzoek).

Figuur 5.3 Grootste toename in exportverdiensten, 2015-2019

Bron: CBS (waardeketenonderzoek).

Wageningen Economic Research
Postbus 29703
2502 LS Den Haag
T 070 335 83 30
E communications.ssg@wur.nl
www.wur.nl/economic-research

Wageningen Economic Research
RAPPORT
2021-001
ISBN 978-94-6395-678-9

De missie van Wageningen University & Research is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen University & Research bundelen Wageningen University en gespecialiseerde onderzoeksinstituten van Stichting Wageningen Research hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 30 vestigingen, 6.500 medewerkers (5.500 fte) en 12.500 studenten behoort Wageningen University & Research wereldwijd tot de aansprekende kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen verschillende disciplines vormen het hart van de unieke Wageningen aanpak.
